

- Een tweede vindplaats van de kleine groene sabelsprinkhaan (bij Brummen).
- Verdere uitbreiding van onder meer de gouden sprinkhaan, zuidelijk spitskopje, greppelsprinkhaan en boomkrekel.
- Van de lichtgroene sabelsprinkhaan waren al enkele zwerfvende mannetjes gemeld, maar nu zijn er ook populaties gevonden in Zuid- en Midden-Limburg.

Er was niet alleen vooruitgang te melden. De wrattenbijter is ondanks gericht zoeken al een jaar niet meer op de Hoge Veluwe gezien en ook de zadelsprinkhaan heeft het moeilijk. De kiezel-sprinkhaan, die in 2009 op diverse spoorwegemplacements werd gevonden, lijkt alweer op zijn retour.

De resultaten zullen in 2014 gepubliceerd worden, als Entomologische Tabel of special van Nederlandse Faunistische Mededelingen.

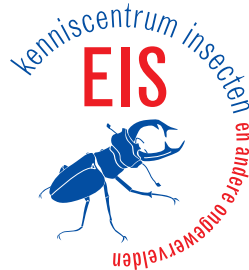
Roy Kleukers & Ed Colijn

EIS-nieuws

Nieuw logo EIS

Tijdens de besprekingen voor het meerjarenplan 2011-206 kwam naar voren dat EIS slecht zichtbaar is bij niet-ingewijden.

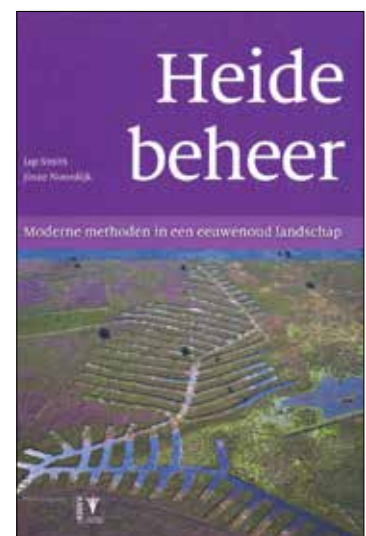
Met name het logo werd als onduidelijk bestempeld. Ook de naam EIS zegt buitenstaanders niet zo veel. Na interne discussie met bureau, bestuur en werkgroepcoördinatoren is besloten voor het hier getoonde nieuwe logo en een aanpassing van de naam. We verwachten dat deze aanpassingen bij zullen dragen aan de herkenbaarheid van onze organisatie. De komende tijd zal het logo worden ingevoegd in de diverse uitingen van EIS, zoals de website, briefpapier, nieuwsbrieven en de Facebook-pagina.

Roy Kleukers

Nieuw boek Heidebeheer

Op 17 september werd het boek Heidebeheer gepresenteerd, tijdens een zeer druk bezocht symposium in Radio Kootwijk. Het boek is samengesteld door boswachter Jap Smits van Staatsbosbeheer en Jinze Noordijk van EIS. Het boek markeert een omslag in het denken over heidebeheer. Lange tijd werd gestreefd naar uitgestrekte paarse heide, vooral interessant voor de recreant. In het boek staan tips om het heidelandschap gevarieerder te maken en de rijkdom aan specifieke heidefauna sterk te verhogen.

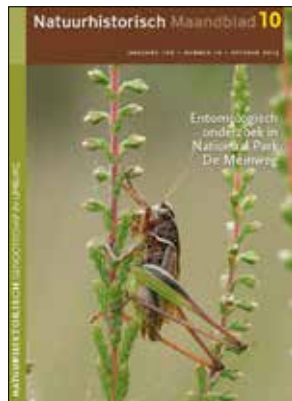
Roy Kleukers

Themanummers de Levende Natuur en Natuurhistorisch Maandblad

Afgelopen najaar kwam bij twee tijdschriften een themanummer uit over ongewervelden en EIS was bij beide betrokken.

Het septembernummer van De Levende Natuur heette 'Ongewervelden en natuurbeheer' en Jinze Noordijk nam voor

de gelegenheid plaats in de redactie. Vijf artikelen werden door bureaumedewerkers geschreven. Het gaat om bijdragen over de resultaten van de 1000-soortendagen, de vermiljoenkever, de fauna die van aas afhankelijk is, de effecten van begrazing op heide-insecten en de zweefvliegen van oude bossen. Het themanummer bevat in totaal 15 artikelen en is te verkrijgen door 15 euro over te maken op rekening 81935, ten name van Abonnementenadministratie De Levende Natuur, Wageningen, onder vermelding van 'DLN-Ongewervelden, september 2013' en uw adresgegevens.

Het oktobernummer van het Natuurhistorisch Maandblad kreeg de titel 'Entomologisch onderzoek in Nationaal Park De Meinweg' mee en veel van de artikelen waren gerelateerd aan het onderzoek dat in dit gebied heeft plaatsgevonden in het kader van de 1000-soortendag van 2012. In dit gebied werden bijna 3000 soorten gevonden en het was daarmee de meest succesvolle 1000-soortendag tot nu toe. Met artikelen over de voorkomende hooiwagens, mieren, wantsen, schietmotten en kevers hebben de bureaumedewerkers en coördinatoren van EIS een deel van de soortenrijkdom gedetailleerd beschreven. Het themanummer behelst twaalf artikelen en is te bestellen via het publicatiebureau van het Natuurhistorisch Genootschap door 7 euro over te maken op rekening 429851 onder vermelding van 'Entomofauna Meinweg' en uw adresgegevens.

Roy Kleukers

Nederlandse Faunistische Mededelingen

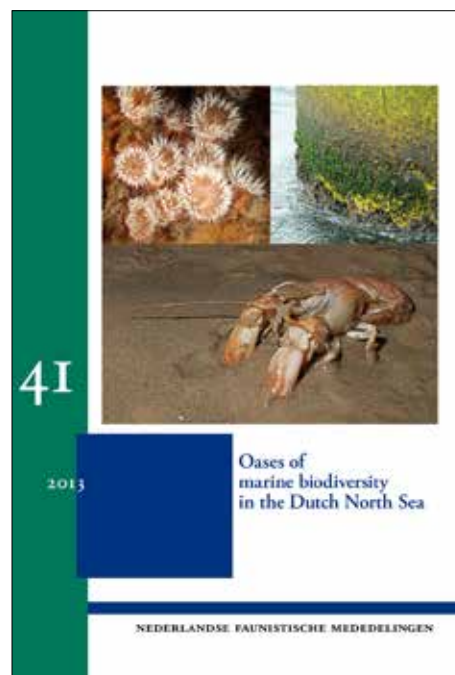
In december worden twee nummers van NFM aan de donateurs van EIS verstuurd. Nummer 40 is een dun regulier nummer, met zes artikelen. Een opvallend verhaal is de toevallige ontdekking van een nieuwe springstaart voor Nederland op een foto van een sprinkhaan. Nummer 41 betreft een special over de fauna van harde substraten in de Noordzee. Vroeger waren harde substraten aanwezig in de vorm van organische lagen (moorlog) en oesterbanken, maar deze zijn grotendeels verdwenen. Tegenwoordig zijn veel soorten beperkt tot kunstmatige harde substraten, zoals scheepswrakken en windparken.

Nummer 40

- 1 M.P. Berg & A. den Ouden – De springstaart *Fascio-sminthurus quinquefasciatus* nieuw voor de Nederlandse fauna (Collembola: Bourletiellidae)
- 9 Th. Heijerman, J. Noordijk & E.O. Colijn – Komt de vermiljoenkever *Cucujus cinnaberinus* in azijnzuurvalLEN (Coleoptera: Cucujidae)?
- 15 E. de Bree, S. Bot & J.T. Smit – De rode snuitvlieg *Rhingia rostrata* terug in Nederland (Diptera: Syrphidae)
- 23 J.T. Smit – De hottentottenvilla *Villa hottentotta* toch op de Nederlandse lijst (Diptera: Bombyliidae)
- 35 R. van der Weele – *Tephrochlaena oraria*, een nieuwe afvalvlieg voor de Nederlandse fauna (Diptera: Heleomyzidae)
- 39 J. Smit – De gouden kegelbij *Coelioxys aurolimbata* teruggevonden in het riviereengebied (Hymenoptera: Apoidea: Megachilidae)

Nummer 41 Special: Oases of marine biodiversity in the Dutch North Sea

- 1 M.A. Faasse, G.W.N.M. van Moorsel & D. Tempelman – Moss animals of the Dutch part of the North Sea and coastal waters of the Netherlands (Bryozoa)

- 15 D. Tempelman, G.W.N.M. van Moorsel & M.A. Faasse – De molkreeften *Upogebia deltaura* en *U. stellata* en geassocieerde soorten in de Noordzee (Decapoda: Upogebidae)
- 31 W. Lewis & A. Gittenberger – First record of a settled stomatopod *Platysquilla eusebia* in the North Sea (Malacostraca: Stomatopoda)
- 35 A. Gittenberger, N. Schrieken, J.W.P. Coolen & W. Vlietheruis – The juwel anemone *Corynactis viridis*, a new order for the Netherlands (Cnidaria: Corallimorpharia)
- 43 M.A. Faasse & A.H.M. Ligthart – De zeepissebed *Uromunna* spec., de eerste waarneming van de familie Munniidae in Nederland (Isopoda)
- 49 W. Lengkeek, J.W.P. Coolen, A. Gittenberger & N. Schrieken – Ecological relevance of shipwrecks in the North Sea
- 59 S. Bouma & W. Lengkeek – Benthic communities on hard substrates within the first Dutch offshore wind farm (OWEZ)
- 69 N. Schrieken, A. Gittenberger, J.W.P. Coolen & W. Lengkeek – Marine fauna of hard substrata of the Cleaver bank and Dogger bank
- 79 A. Gittenberger & W.M.G.M. van Loon – Sensitivities of marine macrozoobenthos to environmental pressures in the Netherlands

Roy Kleukers

Entomologische Tabellen

Het is een tijdje stil geweest maar er is weer een nieuwe Entomologische tabel op komst: nummer 7 over de goudhaantjes (Chrysomelinae). De uitgave is verzorgd door bladkeverspecialist Jaap Winkelman. Het boekje is vrijwel drukklaar en zal waarschijnlijk begin januari verstuurd worden.

Roy Kleukers, Oscar Vorst en Jinze Noordijk

Leuke vliegen

Het eerste jaar van het atlasproject Leuke Vliegen zit er op en heeft flink wat opgeleverd. De projectpagina http://waarneming.nl/vliegen_start.php is aangevuld en bevat nu van alle soorten van de betreffende families een soorttekst over de herkenning en het voorkomen. Dit maakt het erg gemakkelijk om snel even op te zoeken wat het verschil ook al weer was tussen soorten, of hoe de soorten van een bepaald genus van elkaar te onderscheiden zijn. Daarnaast hebben Reinoud van den Broek en André Schulten een bijzonder fraaie veldgids gemaakt voor de roofvliegen van Noordwest-Europa. In navolging daarvan zijn ook veldtabellen gemaakt voor de blaaskopvliegen en wolzwevers van Nederland en is er een voor de wapenvliegen in voorbereiding. Deze tabellen maken zoveel mogelijk gebruik van makkelijk zichtbare kenmerken zodat ook dieren vanaf een foto makkelijker te determineren zijn.

De tabellen en veldgidsen zijn allemaal gratis te downloaden van waarneming.nl, onder het pulldown-menu 'soorten', of via de volgende links:

Blaaskopvliegen: www.repository.naturalis.nl/document/491918
 Roofvliegen: <http://waarneming.nl/download/fotogidsAsilidae.pdf>
 Wolzwevers: www.repository.naturalis.nl/document/499305

Via Waarneming.nl zijn er dit jaar al bijna 5000 waarnemingen ingevoerd, toch een zeer respectabel aantal gezien de beperkte hoeveelheid soorten (185). Daarnaast zijn er verschillende mensen die een dataset van hun eigen waarnemingen en collectie hebben opgestuurd naar EIS. Al deze gegevens zullen samengevoegd worden in één databestand zodat we aan het eind van het project een goed overzicht hebben van de verspreiding van de verschillende soorten. Naast de privéwaarnemingen wordt er ook gewerkt aan het digitaliseren van de collectie van Naturalis. Zowel de wapenvliegen als de wolzwevers zijn nu helemaal ingevoerd, met respectievelijk 14.836 en 2279 exemplaren. Momenteel worden de blaaskopvliegen opgenomen, en die zullen bij het verschijnen van de nieuwsbrief ook geheel gedaan zijn. Verschillende waarnemers zijn ook begonnen met het invoeren van hun oude veldwaarnemingen en zijn dus hun oude notitieboekjes aan het doorspitten. We hopen natuurlijk dat meer mensen deze winterperiode aangrijpen om die oude waarnemingen in te voeren.

John Smit & Menno Reemer

Bijenboek bijna in de prijzen

Op initiatief van het Wereld Natuur Fonds, De Volkskrant en Vara's Vroege Vogels is dit jaar de Jan Wolkers Prijs in het leven geroepen. Op 27 oktober werd deze prijs uitgereikt aan het 'beste natuurboek' dat tussen januari 2012 en juni 2013 is verschenen. We waren aangenaam verrast dat het door EIS en Naturalis uitgegeven boek *De Nederlandse bijen* door de jury op de shortlist van de vijf beste boeken werd geplaatst. Andere genomineerde boeken waren *Mijn roofvogels* (Rob Bijlsma), *Spinder* (Simon van der Geest), *Wanhoopt nooit aan vooruitgang* (Marga Coesèl) en *Het verlangen naar hazelworm* (Koo van Zomeren).

De prijsuitreiking vond plaats in Ecomare op Texel. Namens de auteurs van het bijenboek waren Theo Peeters en Hans Nieuwenhuijsen afgereisd naar het eiland. Hier beleefden zij een spannende live-uitzending van radioprogramma Vroege Vogels, waarin langzaam maar zeker werd toegewerkt naar het bekendmaken van de winnaar. De prijs ging uiteindelijk naar het kinderboek *Spinder* van Simon van der Geest. De overige boeken eindigden ex aequo op de tweede plaats.

Het bijenboek won dus nét niet. Toch is er geen reden tot klagen, want de nominatie heeft veel publiciteit opgeleverd, onder andere in het radioprogramma Vroege Vogels, het televisieprogramma van Eva Jinek en in diverse kranten. De Nederlandse bijenfauna kreeg hiermee weer volop de welverdiende aandacht. Bovendien is het bijenboek bijna uitverkocht!

Menno Reemer

Wilde bestuivers

In 2012, het jaar van de bij, stonden bijen volop in de belangstelling. De honingbij had over aandacht al weinig te klagen, maar gelukkig neemt ook de interesse voor wilde bijen toe. We merken dit bij EIS aan de toename in vragen die we krijgen van beheer- en beleidsmakers. We proberen ook andere bestuivende insecten van deze groeiende belangstelling te laten meeprofitieren. Vooral zweefvliegen zijn belangrijke bestuivers en over deze insecten is bij het EIS-bureau veel kennis

aanwezig. Inmiddels lopen de volgende projecten waarin naast bijen in veel gevallen ook zweefvliegen aandacht krijgen.

- Monitoring van bijen en zweefvliegen in ecologische beheerde bermen en parken in Hellevoetsluis (in opdracht van de gemeente Hellevoetsluis).
- Herhaalde inventarisatie van bijen in het centrale stuifzandgedeelte van de Loonse en Drunense Duinen (in opdracht van Natuurmonumenten; rapportage reeds afgerond).
- Ontwerp van een 'BIJzonder kleurrijk landschap' in het land van Wijk en Wouden in Zuid-Holland (i.s.m. Alterra en Naturalis, in opdracht van de Provincie Zuid-Holland).
- Onderzoek naar het kwantitatieve belang van wilde bestuivers voor de bestuiving in appel-, peren- en blauwbesboomgaarden (i.s.m. Alterra en Naturalis, in opdracht van het Ministerie van Economische Zaken).
- Ontwikkeling app 'Tuinbijen'. Samen met Naturalis wordt een smartphone-app ontwikkeld waarmee bijen in tuinen op naam te brengen zijn. Als basis hiervoor worden de door Jeroen de Rond gemaakte tekeningen gebruikt van de bijzoekekaart, die in het kader van het Jaar van de Bij is uitgegeven. De set soorten wordt nog uitgebreid, zodat met de app een totaal van 40 algemeen in tuinen voorkomende bijen op naam kan worden gebracht.
- EIS is betrokken bij het project Idylle van De Vlinderstichting. Binnen dit project worden allerlei terreintjes geschikt gemaakt voor vlinders en bijen.

Menno Reemer

DNA-barcoding

Het seizoen 2013 is gebruikt om her en der nog wat aanvullende soorten te verzamelen voor het DNA-barcodingproject. Maar aan alles komt een eind, zo ook aan dit project. Het beoogde aantal van 7000 samples en 2000 soorten is gehaald. In totaal zijn er 7144 exemplaren verzameld van minimaal 1956 soorten. Dat is nog geen 2000, maar dat komt omdat er nog 430 exemplaren wachten op een uiteindelijke determinatie. Dit betreft veelal materiaal dat niet is verzameld door de specialist zelf. Hieronder de top 10 van ordes en families qua hoeveelheid verzameld materiaal. De groepen aangeduid met een asterisk (*) bevatten naast Nederlands materiaal ook aanvullend materiaal uit het buitenland.

Orde	n samples	Familie	n samples	n soorten
Diptera*	3116	Syrphidae*	1337	322
Hymenoptera	1449	Apidae	658	182
Trombidiformes	895	Formicidae	481	60
Orthoptera*	650	Acrididae*	321	74
Odonata*	154	Muscidae	229	65
Isopoda	149	Arrenuridae	208	44
Opiliones	133	Tachinidae	193	60
Diplopoda	128	Pionidae	169	33
Strepsiptera	92	Tettigoniidae*	169	48
Lepidoptera	91	Crabronidae	138	63

Van slechts een deel van dit materiaal is de DNA-barcode reeds bepaald, het DNA-lab heeft met ruim 27.000 samples die verwerkt moeten worden een flinke berg werk te verzetten. Er is dus nog niet veel te zeggen over de resultaten. Wel is er een manuscript afgerond over de boorvliegen (Smit et al. 2013), maar dat betreft materiaal dat al grotendeels in 2009 was

verzameld. Verder zijn er al wel een paar leuke dingen tevoorschijn gekomen die in een publicatie verwerkt zullen worden. Zo is er een larve van een blaaskopvlieg gevonden in het achterlijf van een zandbij waardoor deze gastheerrelatie nu met behulp van DNA-barcoding vastgesteld kan worden. Ook is er duidelijk geworden dat het toch al intrigerende zandbijwaaierje *Stylops melittae* uit een soortcomplex bestaat met een sterker gastheerspecialisme dan aanvankelijk gedacht. We hopen natuurlijk dat er nog veel meer van dit soort dingen naar boven komen en dat de betreffende specialisten hier een artikelje aan willen wijden.

John Smit

Nederlands Soortenregister

In 2013 is het voor de buitenwacht relatief rustig geweest rondom het Nederlands Soortenregister (www.nederlandsesoorten.nl). Toch is er heel wat gebeurd, met name achter de schermen. Hieronder enkele belangrijke zaken:

- Momenteel worden de naamlijsten bijgewerkt, grotendeels op basis van de enquêtes die voor het boek De Nederlandse biodiversiteit door talloze specialisten werden ingevuld.
- Het aantal foto's neemt gestaag toe. In september werd de mijlpaal van 7500 soorten met foto bereikt. Begin december staat de teller alweer op 7764. Dit is in eerste instantie natuurlijk te danken aan de talloze fotografen die hun fotomateriaal ter beschikking stellen. Maar ook de specialisten die de foto's op naam brengen zijn hierin essentieel.
- Naturalis en EIS werken aan digitale sleutels voor diverse groepen. Zie <http://determineren.nederlandsesoorten.nl/boktorren> voor een eerste voorbeeld. In 2014 zullen diverse groepen op deze wijze beschikbaar komen.
- Begin 2014 zal ETI (inmiddels onderdeel van Naturalis) het technisch beheer van het soortenregister op zich nemen.

Roy Kleukers

Integratie en digitalisering vlinders Naturalis

Als onderdeel van de oprichting van het Naturalis Biodiversity Center zijn in 2011 de collecties van het Zoölogisch Museum Amsterdam (ZMA) en de Landbouwniversiteit Wageningen (WAU) naar Leiden verhuisd om samengevoegd te worden met de collectie van het 'oude' Naturalis, het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie (RMNH). Het spreekt vanzelf dat deze grote collecties niet allemaal op korte termijn in een keer samengevoegd kunnen worden. Desalniettemin wordt er wel naar gestreefd om dit zo snel mogelijk in gang te zetten met als uiteindelijk doel één grote geïntegreerde collectie. De insecten, met verreweg de grootste aantallen exemplaren, vormen hierbij de grootste uitdaging.

Onderdeel van het collectiebeleid van Naturalis is om de Nederlandse collecties apart te zetten. De reden hiervoor is dat de Nederlandse collecties het meest geraadpleegd worden, en het fysiek apart zetten de overzichtelijkheid en terugvindbaarheid van deze deelcollectie bevordert en de veiligheid van de overige collectiedelen beter gewaarborgd zijn. Zoals bekend bezat het ZMA een omvangrijke en schitterende collectie Nederlandse dag- en nachtvlinders in bijna 5500 laden. Op dit moment

worden uit de RMNH-wereldcollectie de Nederlandse nachtvlinders door Jaël Visser, Maja de Keijzer, Merel van Haren en ondergetekende geselecteerd en als Nederlandse collectie apart opgesteld. Dit zijn naar schatting nog eens 1500-2000 lades. Tegelijkertijd worden ook de aan Naturalis geschonken particuliere collecties hierbij gevoegd. Als dit karwei is afgerond kan een begin worden gemaakt met de integratie van de RMNH-, ZMA- en WAU-collecties.

Een ander project dat op dit moment plaatsvindt in Naturalis is de digitalisering van de Nederlandse nachtvlinders. Deze enorme klus wordt uitgevoerd door Hans Martijn Groeneveld-Nijssen en Els Baalbergen in de 'digistraat entomologie'. De gegevens zullen uiteindelijk aan die van de vlinderdatabank Noctua van de Werkgroep Vlinderfaunistiek (WVF) en De Vlinderstichting worden toegevoegd en gebruikt voor de samenstelling van een atlas in de serie 'Natuur van Nederland'. Ook zullen de gegevens gebruikt worden in de online vlinderatlas 'Vlinderatlas.nl'.

De meest ingrijpende gebeurtenis in 2014-2015 wordt de vervanging van het meubilair waarin de insectenladen zich bevinden. De vertrouwde houten 'loketjes' (RMNH) en 'regalen' (ZMA) worden vervangen door stalen rolkasten. Dit zal ruimte winnen, maar draagt ook bij aan de uniformiteit en biedt een unieke mogelijkheid om een belangrijke stap te zetten in de integratie van de ZMA-RMNH-WAU-collecties. De ladensystemen, van RMNH, ZMA en WAU, zullen in deze nieuwe kasten passen en worden bij overplaatsen in de nieuwe kasten op ladeniveau zoveel mogelijk reeds in systematische volgorde samengevoegd.

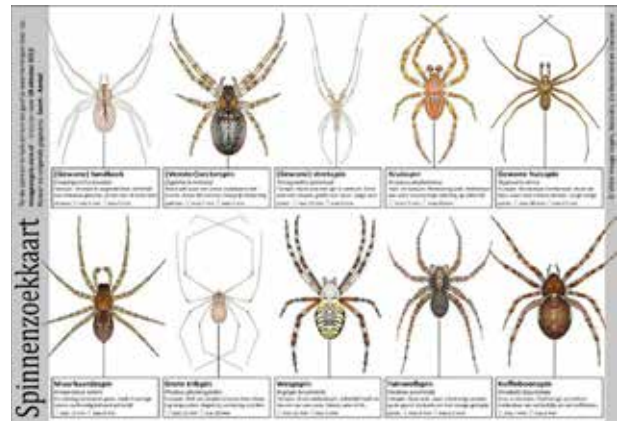
Voor de vele nog in te voegen 'incourante' laden en dozen (geen standaardmaten) uit particuliere collecties is dan geen plaats meer bij de collectie en er moet dus haast worden gemaakt om deze in standaardladen over te prikken. Helaas zijn het personeel en de vrijwilligers die thans in de collectie werken niet toereikend om dit in redelijk korte termijn te klaren. Graag roep ik daarom vrijwilligers op die op doordeweekse dagen enkele uren tot hele dagen in de collectie willen helpen met het overzetten van vlinders in standaardladen. U kunt zich aanmelden bij ondergetekende.

Rob de Vos (collectiebeheerder vlinders, Naturalis Biodiversity Center), rob.devos@naturalis.nl

Nationale huis- en tuinspinnentelling

Vroege Vogels organiseerde voor het eerst de Nationale huis- en tuinspinnentelling, in samenwerking met EIS-Nederland, Naturalis en Natuurmuseum Fryslân. Een week lang mocht iedereen op zoek naar deze achtpotigen in de directe omgeving. Zondag 13 oktober werd tijdens de uitzending op Radio 1 het startsein gegeven onder begeleiding van Peter Koomen en Jinze Noordijk. Op zondag 20 oktober werden in de uitzending de resultaten bekend gemaakt met Peter van Helsdingen. De kruisspin werd het meest geteld.

Voor deze gelegenheid is een zoekkaart ontworpen met tien spinnensoorten die je tegen kunt komen in huis en tuin. De tekeningen op deze kaart zijn afkomstig uit de Dierenzoeker (www.dierenzoeker.nl). Deze zoekkaart is tijdens de telweek ruim 30.000 keer gedownload. In totaal zijn 2200 spinnen

De spinnenzoekkaart voor de Nationale huis- en tuinspinnentelling.

gemeld, waarbij de kruisspin het meest is gezien. Dit succes smaakt naar meer; waarschijnlijk wordt de telling dan ook een jaarlijks terugkomend fenomeen en wordt de zoekkaart uitgebreid met nog eens tien soorten.

Roy Kleukers

Risicobeoordeling zwarte weduwen

Voor het Team Invasieve Exoten heeft EIS in samenwerking met het Kenniscentrum Dierplagen (KAD) een risicobeoordeling voor *Latrodectus*-soorten in Nederland gemaakt. Deze spinnen, waaronder zwarte weduwen *L. mactans* en *L. hesperus* en de roodrugspinn *L. hasselti*, worden soms verslept vanuit hun natuurlijke areaal naar nieuwe gebieden. Het zijn spinnen met een krachtig gif die een gezondheidsrisico meebrengen voor de mens. In het rapport wordt beschreven in hoeverre deze spinnen ook in Nederland (kunnen) voorkomen.

Er konden tien gedocumenteerde importen worden gevonden (uit de periode 1994-2012), waarbij het tweemaal ging om *L. hesperus*, eenmaal om *L. hasselti* (een soort uit Australië) en zeven maal om *L. hesperus* óf *L. mactans* (soorten uit het zuiden van de VS), die echter niet van een foto uit elkaar te halen zijn. Zeven van tien importen konden gerelateerd worden aan handel in oldtimervoertuigen. Daarnaast bestaan er veel anekdotische meldingen die suggereren dat *Latrodectus* vrij vaak wordt ingevoerd. Hoe omvangrijk het introductierisico dus in werkelijkheid is kon binnen dit project niet vastgesteld

worden: *Latrodectus* zal vaak simpelweg verwijderd worden, zonder gemeld te worden. Ook als geïmporteerde of meegelifte spinnen wel gemeld worden, worden deze individuen niet of onvolledig geregistreerd en ook niet in collecties ondergebracht, waardoor er geen bevestiging mogelijk is. De spinnen kunnen in ons land in verwarmde gebouwen waarschijnlijk nakomelingen krijgen, maar een vestiging in de natuur lijkt (nog) niet aan de orde, omdat onze zomers niet warm en droog genoeg zijn. Detectie en registratie van exotische spinnen kan in de toekomst meer zicht geven op de omvang van introducties. Hierdoor gestimuleerd is er een 'projectteam spinnenimporten' opgestart door EIS, Naturalis en het KAD. We hopen dat grenscontrolerende en plaagdierbestrijdende organisaties de door hun gevonden spinnen opsturen, zodat wij een database kunnen gaan opzetten van de spinnen die worden ingevoerd in ons land.

Jinze Noordijk

Groen en Doen

Groen en Doen is een programma van het Ministerie van EZ en stimuleert en ontwikkelt vrijwilligerswerk op het gebied van natuur- en landschapsbeheer en groen in de stad. De VOFF, en

dus EIS, kon hieruit verschillende projecten uitvoeren die gericht waren op vrijwilligers, educatie en begeleiding.

Ten eerste werd in samenwerking met de provinciale afdelingen van Landschapsbeheer Nederland enkele activiteiten ondernomen. In de Noordlike Fryske Wâlden is veel aandacht ge-

weest voor het betrekken van vrijwilligers voor de inventarisatie van insecten in de in dit gebied voorkomende houtwallen. Deze kennis is nuttig voor het monitoren en beheer van deze waardevolle landschapselementen. In Flevoland is een educatieproject voor vrijwillige sprinkhaneninventariseerders gehouden en in Zuid-Limburg is een presentatie verzorgd over de bijzondere fauna langs het miljoenenlijntje ter voorbereiding van een natuurwerkdag.

Vrijwilligers van de landelijke mierenwerkgroep in het veld met medewerkers van Landschapsbeheer Friesland en Staatsbosbeheer (foto Jakob Hanenburg).

Ten tweede heeft de VOFF het project 'Groen tellen & groen doen in dorp en stad' uitgevoerd waarbij aan de hand van Vroege Vogels-uitzendingen, Natuurberichten en een nog te verschijnen zoekkaart en artikel veel aandacht gevraagd is voor insectenvriendelijk tuinbeheer. Ook een deel van het werk aan een website voor permanente tuintellingen (www.tuintelling.nl) kon hiermee gefinancierd worden.

De andere PGO's hebben ook andere activiteiten ontplooid die op hun internetpagina's zijn op te zoeken. Het programma Groen en Doen wordt in 2014 voortgezet.

Jinze Noordijk, Ed Colijn & Roy Kleukers

Natuurbericht

De website Natuurbericht.nl is een prima platform om nieuws uit de natuur te presenteren aan een breed publiek. Ook dit jaar heeft EIS als partner van Natuurbericht weer de nodige teksten gepubliceerd. Het ging om berichten over de spin van het jaar (de gewone mijnspin *Atypus affinis*), de levenscyclus van de late eikenmineermot *Ectoedemia quinquella*, doodhoutkevers in bossen, de nationale huis- en tuinspinnentelling, de biologie en herkenning van blaaskopvliegen, de resultaten van de 1000-soortendag, zwarte weduwen in Nederland, nieuwe insectensoorten voor Nederland die in NFM zijn gepubliceerd, sluipwespen op strekspinnen, de muurrouwzwever *Anthrax anthrax* als parasiet in bijenhoeven, de plaagmier *Lasius neglectus*, een oproep voor waarnemingen van het vliegend hert *Lucanus cervus* bij Nijmegen, de libellenbijtmug *Forcipomyia paludis*, mieren in de tuin, voorjaarszweefvliegen in hellingbossen, exotische kreeften die overwinteren in zelfgegraven gangen, het voorkomen van de sneeuwmg *Chionea belgica* en de nieuwe rode lijst voor sprinkhanen.

Jinze Noordijk

Erik of het klein insectenboek

Deze klassieker van Bomans is het boek van de campagne 'Nederland leest'. De stichting Collectieve Propaganda van het Nederlandse Boek (CPNB) heeft samen met Naturalis de feestelijke opening en sluiting van de campagnemaand november in het museum gevierd. Naturalis heeft de Schatkamer ingericht met een aantal belangrijke insecten uit de wollewei en ook de natuurwidjet stond in het kader van Erik. De Nederlandse bibliotheken hebben het boek de hele maand gratis uitgedeeld aan hun leden. In deze nieuwe editie zitten codes verstopt die met de meegeleverde loep te vinden zijn en op www.nederlandleest.nl/wollewei toegang geven tot de wollewei zelf met allerlei extra's, als filmpjes. Hieronder bevinden zich, naast een filmpje van Midas Dekkers die een lofrede brengt aan het boek, en Jacques Vriens die een hommage brengt aan Godfried Bomans, ook een drietal inhoudelijke filmpjes over ongewervelden. Zo vertelt Erik van Nieukerken (en ja, hij is vernoemd

naar Erik Pinksterblom) over communicatie bij insecten. Wijnand Heijtmans vertelt over de ondergewaardeerde kakkerlakken en Karen van Dorp vertelt over het bijzondere van spinrag. Het laatste filmpje is met ondergetekende, waarin een introductie wordt gegeven van de dierenzoeker, als een moderne opvolger van Erik Pinksterbloms 'SOLMS' Beknopte Natuurlijke Historie.

John Smit

Cursus 'Natuurbeheer voor Levensgemeenschappen'

Binnen een samenwerkingsverband van RAVON, Sovon, De Vlinderstichting, Zoogdiervereniging, FLORON, EIS, Stichting Bargerveen, Wildernistrek en de afdeling Milieukunde van de Radboud Universiteit Nijmegen is een reeks praktische workshops op MBO-/HBO-niveau opgezet over het beheer van acht levensgemeenschappen (die van kustduinen, beekdalen, heide en hoogveen, laagveenmoerassen, rivierenlandschap, heuvel-land, agrarisch cultuurlandschap, stedelijk gebied). Per levensgemeenschap was er een op zichzelf staande workshop, bestaande uit twee cursusdagen. Op beide dagen was er 's ochtends een theorie-deel en 's middags een veldexcursie. De cursusdagen hadden een interactief karakter en werden telkens begeleid door drie docenten vanuit de organiserende partijen. Het veldgedeelte werd in de meeste gevallen bovendien begeleid door een lokale beheerder of deskundige. Daarmee waren er dus volop kansen om van gedachte te wisselen en zaken vanuit diverse soortgroepen en gezichtspunten te belichten.

Op 31 oktober 2013 vond een afsluitend symposium plaats in Nijmegen: 'Systeembeheer, soortenbeheer en biodiversiteit; lessen uit de praktijk'. Deze dag bestond uit een reeks lezingen door bekende sprekers uit de praktijk van het beheer en het toegepaste onderzoek met als rode draad een soortgroep-overstijgende blik op natuurbeheer. De presentaties zijn op de website van RAVON geplaatst.

De workshops van 2013 en het symposium zijn mogelijk gemaakt door financiële steun vanuit de Regeling Draagvlak Natuur (RDN) van het Ministerie van Economische Zaken. De cursus werd zeer goed beoordeeld door de deelnemers en volgend jaar wordt de reeks weer gegeven.

Jinze Noordijk, Roy Kleukers, John Smit

Het symposium 'Systeembeheer, soortenbeheer en biodiversiteit; lessen uit de praktijk' werd druk bezocht (foto Jelger Herder).

In de pers

EIS haalde in 2013 weer op diverse momenten de pers. Met name de Natuurberichten (zie elders in de nieuwsbrief) vormden vaak een reden voor journalisten om ons te benaderen. In januari maakte Peter van Helsdingen in Vroege Vogels bekend dat de gewone mijnspin (*Atypus affinis*) is uitverkoren als spin van het jaar 2013. In hetzelfde programma een week later kwamen Baudewijn Odé en Roy Kleukers aan het woord over het opnemen van sprinkhanen- en krekkelgeluiden. Dit naar aanleiding van het verschijnen van het sprinkhanendeel in de serie Fauna d'Italia.

In maart verscheen een bijdrage in het NRC over de onderschatte rol van wilde bestuivers bij de bestuiving van allerlei landbouwgewassen. Het onderzoek aan bestuivers van appel- en perenbomen dat EIS uitvoert in samenwerking met Alterra wordt in het artikel als voorbeeld opgevoerd. Uiteraard haalde ook de 1000-soortendag in 2013 weer de pers. Op de dag zelf werden het project en het Roerdal uitgebreid belicht in een uitzending van de lokale Limburgse omroep L1; in augustus volgde Vroege Vogels met een item over de diverse tijdens de dag verzamelde bijzondere soorten. Op 30 juni werkte EIS mee aan diverse onderwerpen tijdens een uitzending gewijd aan het 35-jarig jubileum van Vroege Vogels Radio.

Het verschijnen van de Nederlandse Faunistische Mededelingen in juli leidde tot een stormvloed aan pers aandacht. Onder andere Vroege Vogels en Omroep Max besteedden aandacht aan de diverse nieuwe soorten voor de Nederlandse fauna die in het tijdschrift worden beschreven. Omroep Gelderland verzorgde in augustus een item over het heidesymposium in Radio Kootwijk. Tijdens dit symposium werd onder andere het heideboek van Jap Smits en Jinze Noordijk gepresenteerd.

In oktober werd, in samenwerking met Vroege Vogels, het Natuurmuseum Fryslân en Naturalis, de Nationale huis- en tuinspinnentelling gehouden. Op 24 oktober maakte Peter van Helsdingen in het radioprogramma de uitslag bekend. Een paar dagen eerder leidde Bram Koese voor Vroege Vogels een excursie naar de zogenaamde rivierkreeftschorstenen van de rode Amerikaanse rivierkreeft *Procambarus clarkii*. Eind november belichtte John Smit het 'leukevliegproject' in een uitgebreid artikel in het dagblad Trouw.

In 2013 verschenen verschillende EIS-medewerkers ook op de tv. In het programma Melk en Honing van 21 oktober kwam André van Loon aan het woord over de kracht van mieren en Peter van Helsdingen vertelde eind november over het geheim van de spin en zijn web. Oscar Vorst belichtte in de Vroege Vogels-aflevering van 5 november het opkweken (en weer uitzetten) van de minuscule kiwikever *Prionocyphon serri-cornis*.

Bovenstaande artikelen en uitzendingen zijn allemaal te lezen, te beluisteren en te bekijken via www.eis-nederland.nl/indepers.

Ed Colijn

1000-soortendag 2013

In samenwerking met het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Staatsbosbeheer, het Limburgs Landschap en waarneming.nl werd op 8 juni de jaarlijkse 1000-soortendag gehouden. Tijdens een zonovergoten dag namen ruim 100 mensen deel aan een twintigtal excursies in diverse gebieden in het prachtige Roerdal.

Het recordaantal van bijna 3000 soorten in 2012 in Nationaal Park De Meinweg gaat waarschijnlijk deze keer niet gehaald worden. De teller staat op dit moment op de helft maar er ontbreken nog gegevens van de flora, de paddenstoelen en diverse keverspecialisten. De verwachting is dat uiteindelijk de 2000 soorten gehaald zullen worden.

Het project leverde opnieuw diverse bijzondere soorten voor de Nederlandse fauna op. Op 8 juni werd een nieuwe spin voor de Nederlandse fauna verzameld. Het dubbelknotsje *Theonina cornix* was wel al bekend uit de ons omringende landen maar nog niet eerder in Nederland gevonden. Het Nationaal Park De Meinweg en het Roerdal blijken verder een bolwerk te vormen

voor de zeer zeldzame juweelzweefvlieg *Caliprobola speciosa*. In Nederland is deze soort verder alleen bekend uit Zuid-Limburg en de omgeving van Groesbeek. Zowel in 2012 als 2013 werd de juweelzweefvlieg op diverse locaties in de gebieden waargenomen.

De vorig jaar voor het eerst sinds 68 jaar in de omgeving van Roermond in de Meinweg aangetroffen boomsrankmier (*Temnothorax affinis*) werd in 2013 ook gevonden in de Turfkoelen, De Muiltert én de Linnerheide. In Nederland werd deze soort in januari 1994 voor het eerst ontdekt in Zuid-Limburg. Bij de kevers werd een loopkeversoort gevonden die al sinds het begin van de vorige eeuw niet meer werd aangetroffen in Nederland. *Diachromus germanus* werd tot nu toe überhaupt pas vijf maal gevangen in ons land. Komend jaar zullen diverse artikelen over bovengenoemde bevindingen worden gepubliceerd. In 2014 zal de 1000-soortendag plaatsvinden op 21 juni in Nationaal Park Lauwersmeer.

Ed Colijn

Publicaties

Door Ed Colijn [EC] en Jinze Noordijk [JN].

Publicaties EIS-Nederland

Colijn, E.O. & J. Noordijk 2012. De vermiljoenkever in Nederland. Een oriënterende studie. – EIS2012-02, EIS-Nederland, Leiden.

Ellis, W., D. Groenendijk, M. Groenendijk, T. Huigens, M. Jansen, J. van der Meulen, E. van Niekerken & R. de Vos 2013. Nachtvinders belicht. Dynamisch, belangrijk, bedreigd. – De Vlinderstichting en EIS-Werkgroep Vlinderfaunistiek.

Heijerman, Th., J. Noordijk & J.T. Smit 2013. Vierde onderzoek naar het voorkomen van *Monochamus galloprovincialis* in Nederland. – EIS 2013-01, EIS-Nederland, Leiden. www.eis-nederland.nl/pdfs/Heijerman_etal_2013.pdf.

Koese, B. & J. Vos 2013. Graaactiviteiten van de de rode Amerikaanse rivierkreeft (*Procambarus clarkii*). Overzicht van de omvang in het beheergebied van het Hoogheemraadschap van Delfland en het Hoogheemraadschap van Rijnland. – EIS 2013-05, EIS-Nederland, Leiden. www.eis-nederland.nl/pdfs/Koese&Vos_2013.pdf.

Lange, H.J. de, G.J. Maas, B. Makaske, M. Nijssen, J. Noordijk, S. van Rooij & C.C. Vos 2013. Fauna in het rivierengebied - Knelpunten en mogelijkheden voor herstel van terrestrische en amfibische fauna. – Rapportnummer 2013/OBN175-RI. Directie Agrokennis, Ministerie van Economische Zaken.

Noordijk, J., J. Vos & B. Schoelitz 2013. Risicobeoordeling van zwarte weduwen en verwante spinnensoorten. – EIS 2013-

03, EIS-Nederland, Leiden & KAD Wageningen. www.eis-nederland.nl/pdfs/Noordijk_etal_2013.pdf.

Reemer, M. 2012. Basisrapport Rode Lijst Sprinkhanen en krekels. – EIS2012-03, EIS-Nederland. www.eis-nederland.nl/pdfs/Reemer_2012.pdf.

Reemer, M. & T.M.J. Peeters 2013. Bijen in het centrale stuifzandgedeelte van de Loonse en Drunense Duinen. – EIS-Nederland, Leiden.

Reemer, M. & A. Vliegthart 2013. SNL-monitoring in Nationaal Park Veluwezoom: dagvlinders, libellen en sprinkhanen. – EIS-Nederland, Leiden & De Vlinderstichting, Wageningen.

Smit, J.T. 2013. Veldtabel blaaskopvliegen van Nederland (Diptera: Conopidae). – EIS-Nederland, 33 pp. www.repository.naturalis.nl/document/499305

Smit, J.T. 2013. Veldtabel wolzwevers van Nederland (Diptera: Bombyliidae & Mythicomyiidae). – EIS-Nederland, 15 pp. www.repository.naturalis.nl/document/491918.

Smits, J. & J. Noordijk 2013. Heidebeheer, moderne methoden in een eeuwenoud landschap. – KNNV Uitgeverij, Zeist. Zie onder EIS-nieuws.

Wallis de Vries, M.F., J. Noordijk, H. Sierdsema, R. Zollinger, J.T. Smit & M. Nijssen 2013. Begrazing in Brabantse heidegebieden - Effecten op de fauna. – De Vlinderstichting, Wageningen / EIS-Nederland, Leiden / SOVON Vogelonderzoek, Stichting RAVON en Stichting Bargerveen, Nijmegen. www.eis-nederland.nl/pdfs/WallisdeVries_etal_2013.pdf.